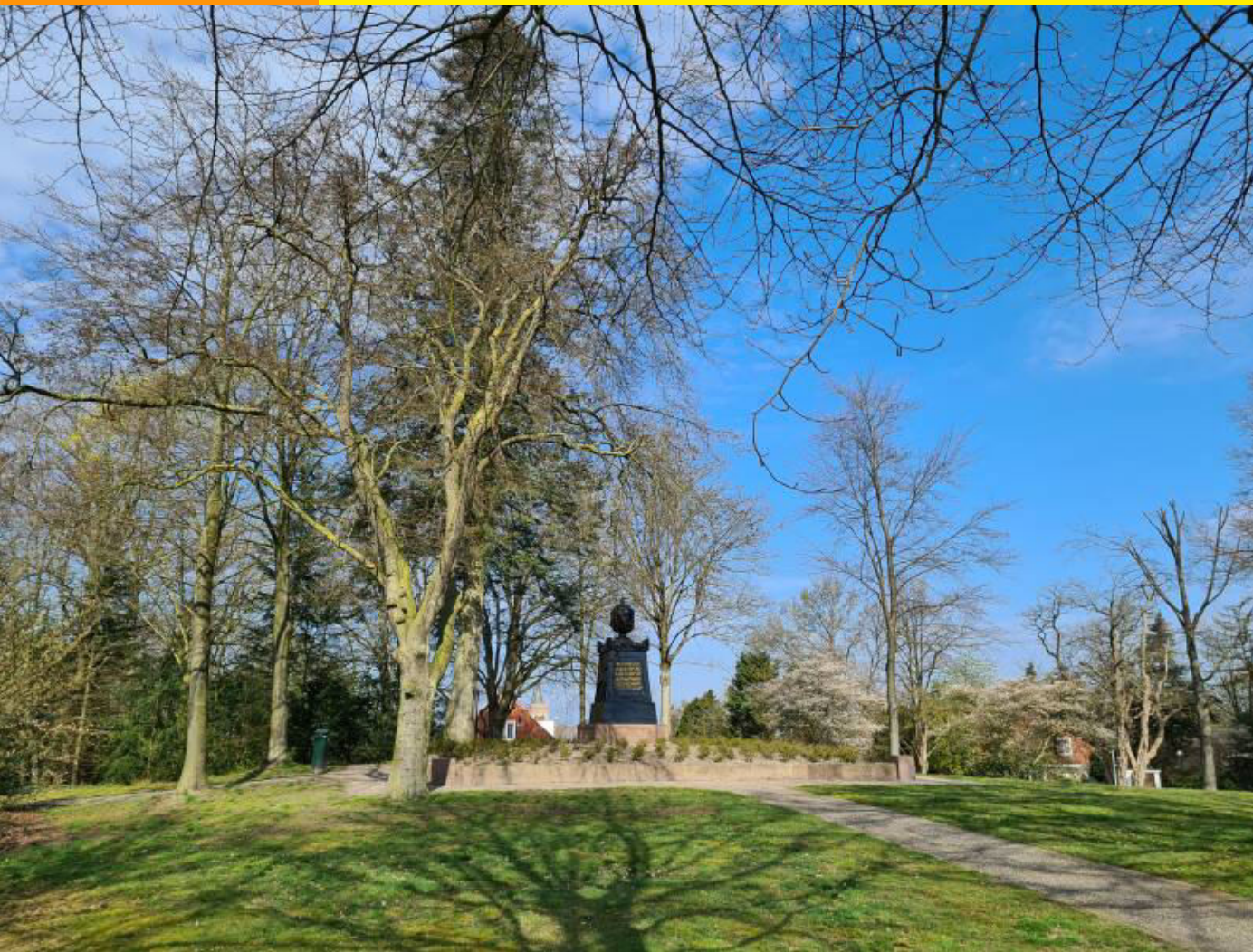

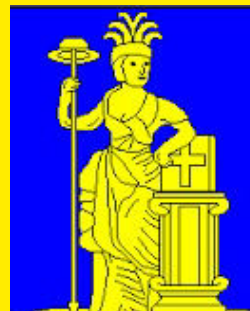

Jaargang 52 / 2024-4

DE ZANDLOPER

Uitgave van de Vereniging Oud Ede
Verschijnt viermaal per jaar

Maatwerk voor elke client

POSTHUMA • SCHUTTE
NOTARIAAT

Molenstraat 11, 6711 AW Ede
0318 651 414

info@posthumaschutte.nl
www.posthumaschutte.nl

OPTIEK SLOOF

Grotestraat 62 Ede 0318 - 640479

info@optieksloof.nl

Voorzijde omslag:

Een van de iconen van de geschiedenis van Ede is Anna Maria Moens (1775-1832), kostschoolhouder, opvoeder en dichtster. Op de foto haar grafmonument op de Paasberg, opgericht door een aantal van haar leerlingen.

Zie pagina 3.

DE ZANDLOPER

Van het bestuur

Zoals altijd bij het laatste nummer van het jaar is de contributiebrief voor het komende jaar bijgesloten, met daarbij de beste wensen voor 2025.

Jubileumjaar: Na de goed bezochte reprise van onze film op 29 augustus in Cultura sloten wij op 6 november ons jubileumjaar af met een lezing door Ariëtte Dekker over Sam van Deventer, over wie ze het boek *De Vertrouweling* schreef. Voor een publiek van 80 mensen leidde Ariëtte ons door het intigerende verhaal over de bijzondere band tussen Hélène Kröller-Müller en Sam van Deventer. En ja, er was liefde tussen de twee, maar alleen platonisch. In de oorlog kon Van Deventer de Hoge Veluwe met het museum door zijn opportunistische vriendschap met Seyss-Inquart tot natuurgebied regelen, waardoor het Duitse leger het park met het Sint Hubertusslot niet in gebruik nam. Een boeiende lezing, die samen met Cultura en Boek & Buro werd georganiseerd.

Het informatieve magazine *Een eeuw Ede en de Vereniging Oud Ede* heeft nog niet alle leden van de Vereniging bereikt. Het bestuur heeft besloten dat de laatste mogelijkheid om het Magazine als lid van de Vereniging gratis te ontvangen op de Algemene Ledenvergadering 2025 in april is. Tot die tijd kan ieder lid die nog geen magazine heeft

Uitgave van de Vereniging Oud Ede jrg 52 -- december 2024

Van het bestuur	1
Correcties / Agenda	2
Anna Maria Moens	3
Keetmolen, beroep bij RvSt	17
Boerderij Grootheest in Maanen	19
Oproep: Verhalen over Station	24
Nieuwe leden	24
Glasnegatieven	25
Edese Open Monumenten Dagen	26
Schenkeningen	28
Vacature HME	29
Aanvulling School Maandereind	30
Cursus oud schrift	30
Bronzen deureklopper	31
Colofon	32

gekregen, dit na afspraak (mail naar: bestuur_patty@oudede.nl) ophalen bij Cultura of vragen het magazine op te sturen tegen betaling van de portokosten van € 5,-.

Als leuk cadeau kunt u een extra exemplaar natuurlijk ook bij Patty kopen, of bij Boek&Buro.

De Zandloper: Zoals ook in het vorige nummer aangegeven heeft De Zandloper behoefte aan kopij. En dus, hebt u een verhaal in gedachten, neem dan gerust contact op met de redactie. Zo nodig helpen wij met het verder doen van naspeuringen of, indien nodig, met het voltooien van het verhaal.

De Keetmolen: Daar waar ik in het vorige nummer aangaf dat de Vereniging overwoog samen met de Vereniging de Hollandsche Molen en de Erfgoedvereniging Bond Heemschut bezwaar te maken tegen het besluit van de gemeenteraad inzake de voorgenomen bebouwing vlak bij de molen, leest u op pagina 17 in dit nummer enkele kernpunten uit het beroepschrift dat advocaat mr. Hage op 25 september heeft ingediend bij de Raad van State.

Open Monumentendag: Op zaterdag 14 september was de Open Monumentendag met in Ede ongeveer 1.800 bezoekers een succes. De wandelpuzzeltocht werd door 90 mensen gelopen mede, waardoor het winkeltje Lammert van de Bospoort ruim 180 bezoekers mocht verwelkomen. Elders in dit nummer (zie pagina 26) een terugblik op de allereerste OMD in de gemeente Ede.

Overdracht glas-in-loodraam: Op woensdag 13 november ontving de Vereniging uit handen van wethouder Karin Bijl het glas-in-lood raam afkomstig uit de oude Bergpoort (zie ook De Zandloper 2024-2). Het raam is daarna naar Huis Kernhem gebracht voor de expositie *Verhalend Voorwerp* en wordt nu opgeslagen in ons depot.

Facebook: Wij zoeken een beheerder voor de facebookpagina van Oud Ede. Als u dit leuk vindt, dan graag opgeven via info@oudede.nl.

Simon van de Pol, voorzitter

Correcties

- Bij het artikel *Buurtspraak Ede en Veldhuizen 2024* in de vorige Zandloper stond als auteur vermeld *Bert Verhoef*. Dit had moeten zijn **Bert Verwoerd**.
- Bij het artikel *Hallehuisboerderij De Driehoek* in de vorige Zandloper stond een foto van koe Mientje (ongeveer 1.000 kilo zwaar) met de slagers Hartman en Holtrust. We zijn er door de kleindochter van slager Holtrust op geattendeerd dat het bijschrift van de foto niet klopt. Op de foto staat links slager Holtrust en rechts slager Hartman; in het bijschrift stond het andersom.
- Naar aanleiding van het eerste artikel over het boerderijtje in De Zandloper 2024-2 deelde mevr. Greet de Man-Hendriksen ons mee, dat in het onderschrift bij de foto op pagina 26 ten onrechte staat dat het *Willem Hendriksen* is. Volgens haar is het zijn broer *Gaart*. Willem en Gaart waren ooms van haar vader; haar grootvader was Egbert, de broer van Willem en Gaart.

AGENDA

Woensdag 16 april, 20:00 uur Cultura: Algemene Ledenvergadering

Donderdag 17 april: Onthulling van de beeldengroep *Amazones van Ede* aan de Janny Laupmanlaan: eerbetoon aan de vrouwen in het verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog in de gemeente Ede.

In de jaren tachtig van de vorige eeuw studeerden Jan van der Schaft en ik Nederlands. We volgden samen de studie Nederlands MOB, een studie voor mensen in o.a. het onderwijs, die naast hun baan overdag een avondopleiding volgden. Deze opleiding had dezelfde normen als een studie aan de universiteit en toen we ervoor slaagden, waren we docent eerste graad voor het vak Nederlands. We volgden de studie bij het toenmalige instituut Interstudie in Arnhem. Dit instituut bestaat niet meer en ook de opleiding Nederlands MOB is ter ziele. Maar de producten van onze studie bestaan nog steeds: mijn scriptie over Jacob van Maerlant en die van Jan over Anna Maria Moens. Omdat Maerlant niets met Ede te maken heeft, maar Moens heel veel, heb ik Jans scriptie bewerkt voor De Zandloper. Hij heeft daarvoor toestemming gegeven, onderstaande tekst gelezen en goedgekeurd. (JvanR)

Anna Maria Moens

Jan van der Schaft, bewerkt door Jaap van Ree

Van sommige Indische Nederlanders die vanuit het vroegere Nederlands-Indië in de jaren vijftig van de vorige eeuw naar ons land zijn gekomen, zijn de persoonlijke gegevens niet juist. Er zijn fouten in de geboortedata gemaakt door ambtenaren die de gegevens niet goed hebben overgeschreven. Ambtenaren die iets verkeerd overschreven is iets van alle tijden.

Met Anna Maria Moens zien we ook zoiets gebeuren. Zij werd geboren op 31 augustus 1775 in Amsterdam. Ze is daar op 6 september 1775 gedoopt in de Nieuwe Kerk. Bij deze plechtigheid zijn volgens het doopregister in ieder geval aanwezig geweest: haar moeder Maria Margaretha Brunius, haar vader Henricus Moens en diens jongste halfzuster Anna Margaretha Moens. Merkwaardigerwijs geven de meeste biografische naslagwerken zowel een ander geboortjaar als een andere geboorteplaats, namelijk 31 augustus 1777 te Hoorn. Voor wat haar foutieve geboorteplaats Hoorn aangaat zou de fout misschien kunnen liggen in het feit dat ze van 1790-1801 in Hoorn heeft gewoond en van daaruit landelijke bekendheid heeft gekregen. De vergissing is zelfs tot heden op haar grafmonument op de Paasberg te Ede volgehouden. Vermoedelijk is deze fout ontstaan door overname uit een van de biografische naslagwerken.

Op 11 april 1766 gaan haar vader Henricus Moens en haar moeder Maria Margaretha Brunius in ondertrouw voor de kerk. Uit dit huwelijk werd op 18 augustus 1767 een dochter geboren: Maria Petronella. Helaas is zij, nog geen drie jaar oud, op 14 juli 1770 overleden. Anna Maria heeft haar zus dus nooit gekend, want zij werd ruim vijf jaar daarna geboren. Over Anna Maria's jeugdjaren is vrijwel niets bekend. Slechts één biografisch naslagwerk meldt, dat zij als kind welvaart en vreugde heeft gekend, maar zij zou hebben ondervonden dat het aards geluk, vol wisselvalligheden, geen heil kon geven.

Ze kwam uit een beschaafd en aanvankelijk redelijk welvarend milieu. Haar vader

Anna Maria Moens, aquarel 1832

Henricus Moens was sinds 1767 lid van het gilde der makelaars. Tot het jaar 1786 lijkt het in het gezin Moens goed te gaan. Anna Maria moet in die jaren onderwijs gevolgd hebben, maar over haar schoolgang is niets bekend. Het is echter, gezien haar milieu, aannemelijk dat zij niet de armenschool of de volksschool bezocht, maar een particuliere school voor meisjes.

Daar moet zij goed onderwijs hebben gehad en een goede leerling geweest zijn. Dit blijkt wel uit het feit dat zij op latere leeftijd onder andere vertalingen uit het Engels en het Duits op haar naam heeft staan.

De jaren 1786 en 1787 hebben in het gezin Moens waarschijnlijk grote ontredering teweeggebracht. Hoe het toen met Anna Maria is gegaan en of zij de vermoedelijk particuliere meisjesschool nog is blijven bezoeken, is onbekend.

Het aantal makelaars nam in de loop van de 18e eeuw geleidelijk af. In 1794 waren er nog slechts dertig, terwijl er in 1799 nog maar acht waren overgebleven. Ook vader Moens heeft in 1786 de concurrentiestrijd niet meer aangekund. De zaken gingen dermate slecht, dat hij schulden ging maken en dit resulteerde uiteindelijk in 1787 tot zijn faillissement. Op 24 december 1787 is door de *Gedeputeerde Commissarissen* verbaal opgemaakt van de boedel van Henricus Moens en Maria Margaretha Brunius, wonende op den Binnen Amstel O.Z. over de Schutsluys, echtelieden in gemeenschap van goederen getrouwd. Deze trieste gang van zaken zal het gezin Moens zeker hebben aangegrepen.

Wat er met vader Moens verder is gebeurd is niet helemaal zeker, maar aan het einde van het jaar 1789 is zijn echtgenote Maria Margaretha Brunius opnieuw in ondertrouw gegaan voor de kerk met een van de crediteuren van haar man. De huwelijksplechtigheid

heeft plaatsgevonden op 2 januari 1790 te Hoorn. De ongetwijfeld somber geëindigde periode in Amsterdam werd hiermee ook voor Anna Maria afgesloten, want zij verhuisde, inmiddels 14 jaar oud, mee naar Hoorn, waar haar moeder en stiefvader gingen wonen.

Hoornse periode 1790-1801

Het is niet ondenkbaar dat Moens in de periode 1786–1790 enige hinder heeft ondervonden van een daling in maatschappelijk aanzien. De omstandigheden waren enkele jaren slecht geweest, maar keerden zich weer ten goede in 1790. Leonard Haverkamp heeft een goede tweede vader voor haar willen zijn. Hij heeft haar waarschijnlijk gestimuleerd zich zo goed mogelijk te ontplooien in onder andere het schrijven van gedichten. Toen ze 18 jaar was, schreef ze een brief aan de bevorderaar der poëzie P.J Uyenbroek waarin zij hem verzocht zou hebben zijn oordeel te geven over haar anonieme gedichten. Ze was waarschijnlijk op zoek naar iemand die haar in de poëziekunst kon inwijden.

Zijn antwoord is vermoedelijk positief uitgevallen en hij zou van plan zijn enkele van deze gedichten te publiceren, maar wilde ook graag persoonlijk met haar kennismaken. Nadat enkele vrienden van Moens, (een van die vrienden was E.M. Engelberts, dominee te Hoorn) haar hadden overgehaald deze stukjes uit te geven, moest ze bekennen dat ze haar eigen gebreken kende, maar zich niet in staat voelde deze uit de weg te ruimen. Zelfs de waardige heer Engelberts die zij als haar meester en vriend roemde, durfde zij kennelijk niet nog meer te vragen. In een brief van 24 december 1794 noemt ze Uyenbroek haar 'leermeester'. Hij zal haar in het tussenliggende half jaar hebben toegezegd haar leermeester te willen zijn. Ze is hem heel dankbaar voor zijn vriendschap en goede raad. Hij zou zich ook zorgen hebben gemaakt over haar harde werken, maar zij schrijft hem geruststellend:

'Wat verstaat mijn vriend door te veel werken? ik reken het mijne plicht mij in eene kunst te zo aangenaam als nuttig te oefnen; doch geloof, te veel werk ik niet: mijne boeken worden voor andere bezigheden neergelegt; mijn schrijftuig word door de tekenpen en deze weder door muziek vervangen.'

Moens heeft zich niet verveeld in deze periode. Integendeel, uit het voorafgaande blijkt dat ze wist waar ze mee bezig was. Ze heeft zich ontwikkeld tot een zelfstandige, wilskrachtige en zelfbewuste jonge vrouw.

Dominee E.M. Engelberts

Inmiddels was in 1795 in de bundel *Kleine*

P.J. Uylenbroek

dichterlijke handschriften door P.J. Uylenbroek een aantal gedichten van haar opgenomen. De jongste dateren van 1793. In totaal staan in de ruim 20-delige bundel [gedateerd van 1793 t/m 1807] elf bijdragen van Moens.

Het zou tot 1797 duren voordat zij officieel 'doorbrak', nota bene niet eens met poëzie!

De *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* had vanaf het begin van haar oprichting in 1784 het begrip *volksopvoeding* hoog in het vaandel staan. De kennis en de deugden van het volk moesten verbeterd worden. Het onderwijs en de opvoeding werden aanvankelijk de belangrijkste activiteiten die de Maatschappij zich tot doel stelde. Het godsdienstige element heeft in de eerste halve eeuw van haar bestaan een grote rol gespeeld in de activiteiten. Wat de beginselen betreft was het 'algemeen christelijke' het uitgangspunt. Het is dan ook niet

zo verwonderlijk dat Moens, die vermoedelijk een vrij traditioneel christelijk opvoeding genoot, naar aanleiding van een prijsvraag van het bestuur van de Maatschappij met de titel: *Beschrijving van het godsdienstig en zedelijk karakter van Jezus Christus*, haar ideeën op papier wilde zetten. Ze was niet de enige die reageerde. Er kwamen acht verhandelingen bij het bestuur binnen. De beoordeling der verhandelingen geschiedde door een commissie bestaande uit negen personen uit diverse Departementen van de Maatschappij. Moens wist uiteindelijk een zilveren ereprijs in de wacht te slepen, een eerste erkenning voor haar talenten.

Inmiddels bleef ze actief schrijven. Haar belangstelling voor onderwijszaken was kennelijk gewekt, want in 1799 deed ze opnieuw mee aan de uitgeschreven zevende prijsvraag van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Dit keer betrof het: *Zedenkunde voor de jeugd*: het verband tussen deugd en plicht en het belang van de christelijke godsdienst hierin. De prijsvragen vielen onder de noemer: *het schoolwezen betreffende*. Of Moens in die tijd zelf een opleiding voor onderwijzeres volgde is onbekend. Ze stuurde haar prijsverhandeling eind 1799 in onder de titel *Zedenkundig schoolboek*. Ze kreeg voor deze verhandeling de gouden ereprijs.

Blijkens het Notulenboek van het Departement Hoorn is tijdens de vergadering van 19 augustus 1800 besloten een deputatie af te vaardigen om hun lid van verdienste A.M. Moens vanwege de toekenning van de gouden ereprijs voor haar *Zedenkundig Schoolboek* namens de vergadering geluk te wensen. In de vergadering van 9 oktober 1800 heeft deze commissie laten weten haar opdracht te hebben uitgevoerd en dat zij de gelukwensen namens de Leden van het Departement heeft overgebracht '*zijnde dezelve op eene verplichtende en inneemende wijze ontvangen beantwoord*.'

Vrij kort na deze huldiging aan het eind van het jaar 1800 is Moens uit Hoorn vertrokken.

Ze verhuisde naar Overijssel om daar aan haar toekomst als onderwijzeres c.q. kost-school-institutrice te gaan bouwen.

Wijhese periode, 1801-1817

Moens heeft zich omstreeks 1801 in Wijhe in de provincie Overijssel gevestigd. In een officieel document wordt 1801 als startjaar te Wijhe genoemd, met het huis *Wijhezigt* als domicilie. Moens was niet alleen naar Wijhe gekomen. Haar gezellin is vermoedelijk een nicht of een tante van haar geweest, van moeders kant. Moens is in de beginjaren waarschijnlijk een heel kleine kostschool voor zowel jongedames als jongens begonnen. Men sprak toen van een 'kweekschool' en de leerlingen heetten toen 'kwekelingen'. Het waren voornamelijk kinderen uit de betere kringen. Er zijn echter maar weinig namen bekend van leerlingen.

In 1806 wordt de nieuwe onderwijswet definitief. Deze wet stelde ook eisen aan de bevoegdheden van onderwijzers en onderwijzeressen. Om de al 'zittende' onderwijzer, onderwijzeres of kostschoolhouderes in de gelegenheid te stellen alsnog een officiële akte van aanstelling te verkrijgen werd hen verzocht deze aan te vragen via een zgn. 'patent'. Deze aanvraag moest echter wel persoonlijk geschieden vóór juli 1806 via de schoolopziener van het district waaronder de aanvrager viel. Moens had dit kennelijk verkeerd begrepen en was in de veronderstelling dat de nieuwe situatie niet op haar van toepassing was. In een brief erkende ze dat ze *'niet uit moedwil, maar uit onkunde'* de Wet had overtreden. Ze wil alsnog voor het lopende jaar patent vragen. Aangenomen mag worden dat zij patent gekregen heeft. Zeker is, dat ze ruim tien jaar later nog een bijzondere bevoegdheid heeft gekregen.

Moens heeft in de beginjaren te Wijhe de banden met Hoorn niet verbroken. Als honorair lid van de Maatschappij heeft zij zelfs via een brief aan het Departement Hoorn getracht voor een 'gewoon' burger een gepaste beloning te verwerven. Die gewone burger was een zekere Arij van Meurs, soldaat bij de 5e Compagnie Bataafsche Jagers. Hij had uit medelijden met een zeer arm gezin zijn goede hart getoond tijdens de barre kou door het

Huis Wijhezigt

geven van aardappelen en brood en later door het dagelijks verstrekken van twee 'potten' eten. Hiermee trachtte hij het noodlijdende gezin enige steun te bieden. De indringende wijze waar-op deze soldaat het arme gezin ge-schetst heeft, moet Anna Maria hebben aangesproken. Het antwoord op haar verzoek is echter negatief uitgevallen.

Rhijnvis Feith (portret door W.B. van der Kooi, 1819)

In hetzelfde jaar 1803 is zij betrokken geraakt bij de voorbereidingen om een aantal Gezangen toe te voegen aan de Psalmen, in gebruik bij de Nederlandsch Hervormde Kerk. De Provinciale Synode van Noord-Holland besloot in 1796 een commissie te benoemen om een conceptplan betreffende deze zaak op te stellen. Tot de leden behoorden de reeds eerder genoemde predikant E.M. Engelberts en Abraham Rutgers, predikant te Haarlem.

Na het gunstig onthaal van hun rapport in juli 1797 besloot men andere Provinciale Synoden uit te nodigen een paar commissieleden aan te wijzen om vast te beginnen met het verzamelen van *Kerkgezangen*, die in de Hervormde Kerk gebruikt konden worden. Moens' betrokkenheid is waarschijnlijk te verklaren uit het feit dat ze zowel E.M. Engelberts als Abraham Rutgers kende. Zij heeft zich vermoedelijk tijdens haar verblijf in Wijhe actief beziggehouden met het schrijven van gedichten, die later als *Gezangen* zouden moeten worden opgenomen. Namens de provincie Overijssel was de dichter en schrijver mr. Rhijnvis Feith gecommiteerde. Het is zeker dat Anna Maria regelmatig contact met Feith heeft gehad over het schrijven van gedichten voor de *Gezangen*. Hoewel Moens een aantal gedichten inzond, is slechts één gedicht door de commissie als *Gezang 183* in de latere bundel opgenomen. In hoeverre de relatie tussen Moens en Feith alleen louter zakelijk, dan wel persoonlijk is geweest, is niet met zekerheid vast te stellen.

Nadat deze gezangen aan het einde van de zomer in het jaar 1805 waren voltooid en in 1807 als *Evangelische Gezangen* in de Hervormde Kerk in gebruik werden genomen, is er in het leven van Moens een stillere periode ingetreden. Enerzijds is dit misschien te verklaren uit een gevoel van teleurstelling over het feit dat van haar, ondanks het vele werk, slechts één gedicht in de *Gezangen* is opgenomen. Anderzijds kan het ook zijn dat ze zich meer is gaan toelagen op haar pedagogische taak, de opvoeding van de leerlingen van haar kostschool te Wijhe.

Hoeveel leerlingen haar kostschool in Wijhe heeft geteld, is niet bekend. Het huis *Wijhezigt* bood plaats aan ongeveer 30 tot 35 personen. Voor wat de inhoud van haar lessen betreft op de kostschool is niets met zekerheid bekend. Het was een particuliere school met leerlingen uit de betere milieus. Zij zal haar leerlingen zeker godsdienstig en zedelijk hebben willen vormen. Vermoedelijk zal ze hen ook de beginselen hebben bijgebracht van het lezen, het schrijven, de taal, het rekenen en sommigen ook het Duits en het Engels, misschien zelfs het Frans. Het is zeker niet uit te sluiten dat ze ook tijd

besteedde aan muziek, tekenen en handwerken. Deze gegevens berusten op veronderstellingen, die gebaseerd zijn op de eveneens geringe kennis van haar eigen scholing.

Sinds 1806 bestonden er wettelijke regelingen zoals het afleggen van examens voor bepaalde bevoegdheden. Onderwijsgeevenden konden dan in een bepaalde rang worden aangesteld. Voor Moens, die volgens de wet niet officieel bevoegd was, heeft men een uitzondering willen maken wegens haar grote verdiensten in het vak. Tijdens de vergadering van de Provinciale Commissie van onderwijs voor Overijssel werd dit besluit op 17 april 1817 bekend gemaakt. Of haar acte de aanleiding is geweest, of de toename van het aantal leerlingen, een feit is dat zij door ruimtegebrek heeft moeten omzien naar een ruimere behuizing. De mogelijkheid om een iets ruimer onderkomen te betrekken werd haar kort na de ontvangst van de nieuwe acte geboden in Ede, in huize *Kernhem*. In het *Lidmaten- en attestatieboek* van de Hervormde Kerk te Wijhe staat haar vertrek naar Ede genoteerd op 13 mei 1817.

Edese periode, 1817-1832

In 1817 vertrekt Moens vanuit Wijhe naar *Huis Kernhem* in Ede. Ook nu gaat ze niet alleen. Ze wordt vergezeld door Frederika Diderika van Plettenburg en Johanna Maria van Alphen. Enkele dagen eerder zijn twee dames als een soort ‘kwartiermakers’ naar Ede vertrokken om wat voorbereidende werkzaamheden te verrichten.

Het huis Kernhem heeft waarschijnlijk aan 40 à 45 leerlingen plaats geboden. Het was

Huis Kernhem

dus iets groter dan huize Wijhezigt. Ook in Ede werden zowel jongens als meisjes opgevoed en blijkens een beschrijving van Gelderland uit 1826 zou deze gemengde kostschool uniek zijn geweest in het hele koninkrijk. Voor wat de meisjes betreft zal de praktijk van de opvoeding nauwelijks verschild hebben van Moens' voorgaande periode. In navolging van Duitse pedagogen waren de Nutsleden van mening dat vrouwen over een soort praktisch verstand beschikten, waardoor zij waakzaam en opmerkzaam konden zijn wat betreft de zaken die zich in hun dagelijks leven voordeden. Zij zouden in staat zijn deze informatie te ordenen en te verwerken.

Wijsheid ontvingen zij dan ook niet zozeer uit boeken, maar meer uit hun directe omgeving. Kennis betekende voor vrouwen een op gezond verstand berustende kracht. Deze liet zich bij jonge meisjes beter in huiselijke kring aankweken dan op school waar het kind in aanraking kon komen met verderfelijke invloeden. De meisjes uit de betere kringen konden op een particuliere kostschool een 'betere' opvoeding krijgen dan op elke andere school.

Zij konden bij Moens blijven tot zij meerderjarig waren. Jongens daarentegen konden slechts tot hun 12e jaar blijven. Waarschijnlijk was dit om problemen van seksuele aard te voorkomen. Volgens dezelfde niet verifieerbare bron zouden de jongens onder leiding gestaan hebben van een gouverneur en de meisjes onder de oude Zwitserse gouvernante mademoiselle Daller.

De aanwezigheid van een begeleidende gouverneur of gouvernante was trouwens niet nieuw in welgestelde kringen. Het wordt al in 1764 beschreven in de literatuur. Het liefst stelde men jonge dames onder leiding van een Franse of Duitse gouvernante, omdat het Frans als een noodzakelijk bestanddeel van de opvoeding werd beschouwd en het Duits als een belangrijke tweede taal werd gezien. Dat Moens de Zwitserse mademoiselle Daller zou hebben aangesteld zou dus wel eens om praktische redenen kunnen zijn geweest. Als deze namelijk tweetalig is geweest, zou ze eventueel van nut geweest kunnen zijn bij het aanleren van de talen Frans en Duits, talen die Moens wellicht ook sprak. Deze vorm van onderwijs door een gouverneur of gouvernante viel buiten iedere controle. Er waren officieel helemaal geen voorwaarden verbonden aan het uitoefenen van dit beroep. Door het ontbreken van overheidsnormen kunnen we dus in de bronnen nauwelijks iets over hen te weten komen.

Wat het schoolgeld op de kostschool van Moens betreft, wordt het voor die tijd vrij hoge bedrag van f1.000 per jaar vermeld. Het vermoeden bestaat dan ook dat zij, gezien de hoge kostgeldbedragen, niet onbemiddeld moet zijn geweest. Ze heeft de inkomsten uit haar arbeid onder andere belegd in het aankopen van grond. In het Buurtboek Ede-Veldhuizen staat in het verslag van de bijeenkomst van het Buurtschap op 17 augustus 1818 al een verzoek van 'meijuffrouw A.M. Moens om een 'stukje grond te kopen op de Paasberg' die toen nog buiten de bebouwde kom lag van Ede. Wat voor bedoeling zij daarmee had zou later blijken. De aanvraag werd tijdens de bijeenkomst van het Buurtschap op 1 augustus 1820 goedgekeurd.

In het archief van de Nederlands Hervormde Kerk van Ede (in het Rijksarchief te Arnhem) bevindt zich een Index der Hypotheken en schuldbekentenissen. Daarin zit ook

een Bewijs van royement van hypothecaire inschrijving ten laste van Moens, gedateerd op 22 december 1824. Dit verwijst naar het Repertorium van hypothecaire formaliteiten met een omschrijving van de onroerende goederen. Zij blijkt op 4 maart 1824 twee stukken bouwland aangekocht te hebben ter waarde van f 509. Op 30 juli 1824 kocht ze een stuk weiland ter waarde van f 1206 en op 24 december van dat jaar een hoek bouwland ter waarde van f 230. Uit de kadastrale gegevens van de Gemeente Ede blijkt zij in de periode 1824 tot 1832 in totaal bijna 10 hectare grond te hebben bezeten.

Voor wat haar doen en laten op huize Kernhem betreft, bestaan er uitsluitend bronnen uit perioden die dateren van na haar dood. Ze zijn daardoor enigszins onbetrouwbaar. Een van die bronnen is hier en daar anekdotisch over wat de gebeurtenissen op Kernhem betreft. Zo zouden de lessen 's morgens om 7 uur begonnen zijn. Duits wordt in ieder geval als leervak genoemd. De lessen zouden zijn uitgeschreven. Boeken zouden weinig of niet gebruikt zijn. De woensdagmiddag was vrij voor het houden van 'kransjes' en het ontvangen van vriendinnen of familie. 's Zondagsmorgens ging men trouw in optocht naar de kerk, Juffrouw Moens in een ezelwagen vooruit en de leerlingen twee aan twee daarachter, tot grote hilariteit van de dorpsbewoners. Ze was aanvankelijk gul in haar bijdragen aan de collecte voor de kerk. 's Avonds werden er huiselijke godsdienst-oefeningen gehouden. Bij ziekte werd een dokter uit Arnhem ontboden.

Eens per jaar was er een groot feest. Er zou in aanwezigheid van dominees en school-opzieners uit Arnhem en omstreken een examen zijn geweest waarbij de beste mannelijke en vrouwelijke leerling tot *ridder* en *ridderes* geslagen werden. De schrijver van het hier vermelde artikel heeft op het moment dat hij aan dat artikel schrijft een exemplaar voor zich liggen van mr. Rhijnvis Feith, *Verlustiging van mijnen Ouderdom. Eenzaamheid en de Wereld*, dat in 1826 te Haarlem zou zijn uitgegeven, met aan de binnenzijde van de omslag de door A.M. Moens eigenhandig geschreven woorden:

Ridderprijs

Buitengewone Eereprijs voor XXX (naam van de ridderes)

Kernheim, mei 1831. Van hare vriendin A.M. Moens.

Dat zij zich voor haar leerlingen wilde inzetten blijkt wel uit het verzoek om een beurs ten behoeve van één van hen. Op 3 april 1827 was op voordracht van de Minister van Binnenlandse zaken een Rijksbeurs voor de opleiding van jonge meisjes tot onderwijzers ingesteld. Het betrof tien gehele Landbeurzen van f 300 per jaar en tien halve Landbeurzen van f 150 per jaar. Het ging om beurzen voor meisjes van 15 tot 16 jaar, die 'lust en aanleg' toonden voor de 'stand van onderwijzers'. Zij moesten wel op goede Nederlandse kostscholen zitten en door de hoofdonderwijzeres van zo'n kostschool voor die betrekking kunnen worden opgeleid. De leerlingen die ervoor in aanmerking zouden willen komen, moesten 'reeds behoorlijk bedreven zijn in de gronden der Nederduitsche en Fransche Talen, in het maken van grammaticale en logische ontledingen, alsmede in de beginselen der getallenleer en van de rekenkunde.'

Blijkens een brief van 10 januari 1828 van de Provinciale Commissie van Onderwijs in Gelderland, gericht aan de administrateur voor het Onderwijs, de Kunsten en Weten-

schappen te Den Haag blijken 5 verzoeken om een dergelijke Landbeurs te zijn binnengekomen. Onder no: 53. d.d. 15 oktober 1827 komt het verzoek *'van de Wed. Rochelle, geboren Fichter, te Doetinchem en A.M. Moens, kostschoolhouderesse te Ede; beide ten behoeve van Constance Auguste Jeanne Rochell, dochter van eerstgenoemde.'*

De Commissie heeft inmiddels zijn best gedaan om informatie in te winnen over de vijf personen die het verzoek om de beurzen gedaan hebben:

'Constance Auguste Jeanne Rochell, behalve hetgene van hare omstandigheden, in de beide, ten haren behoeve ingediende rekestten wordt gezegd, komen verschillende berigten hierin overeen, dat dit een meisje is van zeer gelukkige zielsvermogens, loflijke vlijt en goeden aanleg voor het geven van onderwijs: zodat men wenschen moet, dat de moeder in staat worde gesteld, om de kosten, op hare verdere opleiding loopende, te dekken hetwelk zij echter uit haar inkomen niet schijnt te kunnen doen, in weerwil dat de onderwijzeres Moens haar tot een zeer matig kostgeld heeft aangenomen. De Commissie vermeent uit dezen hoofde te moeten adviseren aandezelve, ten minste, eene halve beurs toe te staan.'

De Commissie bericht dat er in de provincie Gelderland slechts drie kostscholen bestaan die naar haar oordeel in aanmerking komen 'ter opleiding tot den post van onderwijzeresse'. Een daarvan is: *'de kostschool van mejufvrouw A.M. Moens te Ede, welke echter, naar het oordeel der Commissie, meer verdienste heeft voor de zedelijke vorming der jonge lieden, dan wel voor het wetenschappelijke.'*

In een op 4 april 1829 geschreven brief staat de uiteindelijke beslissing van de Minister van Binnenlandse zaken aan de Commissie van Onderwijs in Gelderland. Die beslissing hield onder andere in dat de beurs voorlopig zou gelden voor de tijd van een jaar en mogelijk zou kunnen worden verlengd. De schoolopzieners werden belast met het toezicht op de vorming en de vorderingen van de betreffende personen. Bovendien moesten ze na een half jaar een afzonderlijk verslag inleveren over de vorderingen en een advies omtrent de verlenging van de beurs.

Op 14 april 1828 is op huize Kernhem het officiële 25-jarig bestaan van Moens' Instituut gevierd. Kennelijk is de 14e april een jaarlijkse feestdag geweest, want er is een uit zes verzen bestaand gedrukt gedicht bewaard met de titel *Bij gelegenheid van het vier en twintigjarig bestaan des instituuts van Mejonkvrouwe A.M. Moens, gevierd op Kernheim den 14 april 1827*. Dit gedicht staat op naam van Charlotta Leinweber, een van haar leerlingen en latere opvolgster aan haar instituut. Ze spreekt grote waardering en dankbaarheid uit aan het adres van Moens, zoals blijkt uit het volgende vers:

***'Dankend, met een blijden geest
vrolijk, vieren wij dit feest
Sieren wij Uw pad met bloemen,
Mogen wij ons steeds beroemen,
Door Uw' hand te zijn geleid,
In ons aller lentetijd.'***

Moens heeft ter gelegenheid van haar 25-jarig ambtsjubileum op 14 april 1828 een gedicht geschreven bestaande uit twaalf verzen. Het is in gedrukte vorm bewaard gebleven. Ook zij spreekt haar dankbaarheid uit in het volgende vers:

**'Zo sta ik, op den weg van 't leven,
Hier, bij dit rustpunt op mijn pad,
En zeg, bij 't geen mij werd gegeven,
Altoos heb ik het wel gehad!
Dit spreekt mijn hart, bij 't dankbaar staren,
Op vijf en twintig levensjaren,
Ter vorming van de jeugd besteed;
En schoon ik dikwijls wel moest derven,
Wat roos ik op mijn pad zag sterven,
God bleef me een toevlugt onder 't leed.'**

Uit hetzelfde jaar 1828 is ook een brief (in kopie-vorm) bewaard. Dit afschrift is pas sinds 1934 in bezit van de Vereniging Oud-Ede. Het is het *Algemeen overzicht van gedrag* van Hendrik Kleinhoonte, een van de leerlingen van Moens afkomstig uit Ede. Hendrik Kleinhoonte was de zoon van Jan Jacob Kleinhoonte, destijds viceburgemeester van Ede. Uit de zeer persoonlijke brief volgt een citaat:

*'omtrent uw vorderingen ben ik, uwe jaren in aanmerking genomen niet onvoldaan; maar gij hebt een hinderpaal, die u in den weg staat, en dat meer dan gij denkt, en dat is ook al, evenals zoo velen uwer makkers, uwe onoverwinnelijke praatlust: konde gij dien eenmaal overwinnen, en wat meer aandacht op uw werk hebben, o hoeveel spoediger zoudt gij vorderen, hoe veel meer zoudt gij leeren: maar ik weet wel die gewone levendigheid der jeugd maakt dat zij niet zoo voortspoed op de baan der wetenschappen; wanneer zij nu den tijd nog hebben is dit minder; maar het wordt dan toch al spoedig zaak om een stand in de wereld te kiezen, en daar kan men niet toe komen, wanneer men zich niet in de gronden van een of ander geoefend heeft. Bedenk dit dan lieve jongen !
En poog zoo vlijtig te leeren, dat men u spoedig vorderingen maken ziet, ten einde u voor den stand, dien gij in uw volgend leven kiezen wilt, te bepalen, want dit is zeker, welk een stand gij ook kiezen moogt, tot allen behoort kunde, tot allen godsdienst en deugd: en schoon het mij tamelijk het zelve is wat gij wordt, is het mij evenwel op verre na niet zoo, hoe gij het zijn zult. Nu vriend! een poosje u in den schoot van uw gezin verheugt en dan weder met moed aan 't werk, opdat gij zoo aan de verwachting uwer ouders moogt voldoen en de eere worden uwer ware vriendin.
Kernheim. Mey 1828. A.M. Moens.'*

Kort na haar zesenvijftigste verjaardag op 6 september 1831 is Anna Maria ziek geworden. De aard van de ziekte is niet bekend. In de overlijdensadvertentie wordt melding gemaakt van een slepende ziekte. Zij moet gevoeld hebben dat zij niet meer beter kon worden, want op 12 januari 1832 heeft zij eigenhandig haar laatste wil op papier gezet:

'Ik ondergeteekende, Anna Maria Moens, ongehuwd woonachtig te Ede genegen zijnde te disponeeren over mijne na te latene tijdelijke goederen, verklare ik bij deze te dispo-

neeren op deze wijze over alles wat ik na mijn dood zal ontruimen en nalaten.

Dit is mijn Testament.

Ik stelle tot erfgename van den halven boedel wanneer zulks zoo kan uitkomen of anders voor een som van acht à tien duizend gulden mejufvrouw Charlotta Sophie Leinweber mits hiervan jaarlijks [tienduizend verkrijgend] een som van honderd gulden uitbetalend aan Mejufvrouw Johanna Aletta Prinsen te Cuik tot haar overlijden wanneer zulks haar vrij eigendom blijft. Gemelde juf vrouw Prinsen legateere ik eene russische obligatie groot 1000 gulden. Gerrit Roelofs, tuinbaas, woonende te Ede legateer ik 75 gulden 's jaarlijks tot aan zijn dood.[zegge vijfenzeventig gulden].

Mejufvrouw Elizabeth Jakoba de Petersen en Zuzanna Cecilia Bertha van Broek ontvangen elk een horologe van achter met een devies of teekening van mijn haar.

Zoo er bij mijn overlijden iemand mijner kwekelingen zijn mogt welke lust en moed bezat het instituut aan te houden verzoeke ik die alles te geven wat daartoe betrekking heeft.

Dit vervalt wanneer ik voor mijn overlijden mijn instituut guiteere.

Mevrouw Wassenaer Catwijk wordt verzocht eenige groote en kleine oranjeboomen benevens eenig potwerk tot gedachtenis aan te nemen ook van het laatste Mevrouw Bennet en eenige andere daarvoor berekende personen als eene gedachtenis. Mejufvrouwen Merens en Leinweber' zorge voor het overige.

Anne Gerrit Hendrik Leonard Brunius Douglas en Anne Karel Willem Ernst Christiaan Ficken ontvangen ieder een half dozijn zilvere lepels. Ter gedachtenis aan de vriendschap harer onvergetelijke moeder en hare opvoeding bij mij zoeke men een klein bibliotheekje van smaak uit mijne boeken voor Elizabeth Jakoba de Petersen met het kastje dat te Cuik gemaakt is.

Voorts verzoeke ik zoo er na aftrek van dit alles nog provenu overblijft Mejufvrouw Suzanna Cecilia Barthen Merens dit ter gedachtenis te willen aannemen en aan Zuze over te maken. Begeere na mijn overlijden deze uiterste wil promptelijk zal worden achtervolgd en nagekomen ten blijke van welke ik dit zelf heb geschreven met mijn handteekening en cachet heb bekrachtigd.

Kernheim bij Ede den twaalfden january achttien honderd twee en dertig.

A.M.Moens.'

In de avond van 10 maart 1832 overleed ze. Op 11 maart zijn Jacob van Kernheim, oud 81 jaar, landbouwer en Hendrik Herikhuizen, oud 41 jaar, landbouwer voor burgemeester Prins van de Gemeente Ede verschenen en hebben aangifte gedaan van haar overlijden. In een advertentie van de Arnhemsche Courant is haar dood op 13 maart als volgt bekendgemaakt:

'Door velen diep betreurd, overleed heden avond, ten half 10 ure, in de ouderdom van 56 jaren en na eene slepende ziekte van eenige maanden, mejonkvrouwe Anna Maria Moens. Het door Haar Edele gehoudene Instituut zal, provisioneel tot mei eerstkomende, onder opzigt van de tot heden daarbij geëmployeerde Onderwijzers, worden voortgezet.

Den Huize Kernheim bij Ede den 10 den maart 1832.'

Het overlijden van A.M.Moens heeft in den lande enig misverstand veroorzaakt, omdat men dacht dat de blinde dichteres Petronella Moens was overleden. Tevergeefs heb ik gezocht naar bronnen die een bijzondere herdenkingsdienst in de Hervormde kerk te Ede melden. Van de begrafenis is wel iets bekend, zij het opnieuw uit de voornoemde niet verifieerbare bron: 'Juffrouw Moens werd op den Paaschberg begraven, en daar het een zeer zware dame was, met zes paarden die hoogte opgetrokken.'

Ze is inderdaad op de Paasberg te Ede begraven. Het is niet zeker of ze is begraven op hetzelfde stuk grond waarom zij in 1818 al verzocht had en waarvoor zij in 1820 toestemming had gekregen van het Buurtschap Ede-Veldhuizen. De vraag waarom zij niet begraven is op het kerkhof naast de Hervormde kerk te Ede is voor de hand liggend. In de kerk zelf kon zij niet meer begraven worden, aangezien dit door het Koninklijk Besluit van 1827, dat per 1 januari 1829 bekrachtigd werd, officieel verboden was. In de tweede helft van de 18e eeuw zijn er vooral in kringen van predikanten en artsen stemmen opgegaan om uit hygiënische overwegingen buitenbegraafplaatsen aan te leggen, dat wil zeggen buiten de stad.

Terwijl de orthodoxe christenen over 't algemeen fel tegen het begraven buiten het kerkgebouw waren, won het begraven in de vrije natuur steeds meer terrein. Het schijnt bij sommige aanzienlijke personen de waarde van een statussymbool gekregen te hebben. Het werd kennelijk mode om in de vrije natuur begraven te worden waarbij de nabestaanden of vrienden gezeten bij het graf, bij wijze van 'stichtelijke' verpozing, bij het licht van de maan over dood en onsterfelijkheid konden mediteren. Misschien hebben een aantal van bovengenoemde motieven bij Moens een beslissende rol gespeeld om zich juist op de Paasberg, toen nog buiten de bebouwde kom van Ede, te laten begraven.

In de loop van het jaar 1833 heeft een aantal van haar leerlingen een gedenkteken opgericht op de Paasberg. Het gedenkteken bevat aan de voorkant de volgende tekst:

*Aan Anna Maria Moens,
Geb. den 31 augustus 1777.
Overleden
Op den Huize Kernheim,
Den 10 maart 1832,
Ter nagedachtenis
Door sommige van haar kweekelingen.*

Aan de achterzijde van het gedenkteken staat:

*Hier rust een eed'le vrouw,
De roem van haar geslacht,
Die met de teerste zorg
Het moeilijkst werk volbracht;
Zij wees aan 't jeugdig hart
Het spoor naar beter leven,*

*En kweekte meenge bloem
Voor 't hemelsch vaderland.
God nam haar van ons weg,
Haar taak was afgeweven,
Zij stierf en gaf haar geest,
Vertrouwend in Gods hand.*

Na de dood van Moens is de kostschool nog zes jaar voortgezet door Charlotta Leinweber, die al vanaf 1814 in haar gezelschap is geweest. Charlotta Leinweber, die haar erfgename was, trouwde nog in 1832 met Johannes Brouerius van Nidek, een artillerie-officier. Blijkbaar is het continueren van de kwaliteiten van haar voorgangster haar te moeilijk geweest en hebben de ouders van de leerlingen daardoor minder vertrouwen in haar gehad, zodat de kostschool in 1839 is opgehouden te bestaan.

Dertig jaar later, in 1868 (Charlotta Leinweber was inmiddels 81 jaar) schonk het echtpaar Brouerius van Nidek-Leinweber een wandelterrein op de Paasberg met de zich daarop bevindende grafplaats van Moens aan de gemeente Ede. De Gemeente moest wel garant staan voor het onderhoud van het terrein. Deze ging hiermee akkoord.

Charlotta Leinweber is op 30 april 1870 overleden en haar echtgenoot in 1876. In die tijd was haar vermaarde voorgangster Moens blijkens een bron uit die tijd al vrijwel vergeten:

'de breede schare dergenen die haar gekend hebben wordt iedere dag kleiner. Hare werken worden niet meer gelezen. Haar grafteeken, waaronder zij rust van haar arbeid blijft onbezocht en haar naam is noode bij het jeugdige geslacht bekend.'

Keetmolen: In beroep bij de Raad van State

Simon van de Pol

De Keetmolen, de prachtige achtkantige molen op de mooie groene terp is in *De Zandloper* al vaker beschreven. Dit verhaal kunt u lezen als een noodkreet van de molen: wij vrezen met grote vreze dat de molen ten dode is opgeschreven als de hoogbouwplannen in de directe buurt van de Keetmolen onveranderd doorgaan. In *De Zandloper* 2024-03 gaven wij dat al aan. Een molen heeft veilige wind nodig om te kunnen draaien: genoeg windvang met zo min mogelijk turbulentie of valwinden door hoge gebouwen. Een gespecialiseerd bureau kan dat uitrekenen in een zogenaamde *molenbiotoop* welke alle omgevingsaspecten bevat die van invloed zijn op het functioneren van een molen.

De Vereniging gaat niet graag in bezwaar tegen een besluit van de gemeenteraad. Maar nu voelen wij ons als verdediger van de Keetmolen, een Rijksmonument en notabene eigendom van de gemeente, daartoe genoodzaakt. Namens de vereniging De Hollandsche Molen, de Erfgoedvereniging Heemschut en de Vereniging Oud Ede is mr. Hage van het advocatenkantoor *HundscheidGriffioen* in beroep gegaan bij de Raad van State tegen het bestemmingsplan dat de Raad op 4 juli 2024 vaststelde, waarmee bouwen op de plek van de oude Kirpestein-garage (Stationsweg 124-A) mogelijk wordt.

Wij realiseren ons terdege dat een beroepsschrift indienen bij de Raad van State geen geringe zaak is en dat je je goed moet voorbereiden. Mr. Hage heeft een beroepsschrift

opgesteld waar in 38 pagina's stap voor stap wordt aangegeven dat het raadsbesluit onrechtmatig is genomen en dus vernietigd moet worden. De argumenten worden kracht bijgezet door bijlagen (producties zoals dat in het jargon heet). Het gehele beroepsschrift bevat maar liefst 198 pagina's.

Teruggebracht tot de kern vinden wij dat het onderzoek naar de biotoop van de molen niet goed is gedaan. De Hollandsche Molen heeft dat helder naar de gemeenteraad verwoord, ondersteund door een rapport van de in de molenwereld zeer gerespecteerde emeritus hoogleraar windenergie Van Bussel. Helaas meende de betrokken wethouder deze inbreng te moeten diskwalificeren als '*hyperbolisch*', dus in hoge mate overdreven. Misschien grappig bedoeld, maar omdat niet op de argumenten van Van Bussel werd ingegaan meer een belediging. De wethouder drong aan op spoed, omdat veel mensen op een woning wachten en daar was de gemeenteraad gevoelig voor. Maar men realiseerde zich in meerderheid kennelijk niet dat in deze processen haastige spoed zelden goed is. Het is zeker waar dat veel mensen op een woning wachten. Maar het is even waar dat je de molen maar één keer kapot kunt maken.

Directieket

De spoorlijn Utrecht-Arnhem kwam er in 1845. Tussen Ede en Bennekom kwam een simpele halte. Het eiland-station Ede-Wageningen kwam pas in 1877 en tot die tijd werd de eerder gebruikte directieket als '*station*' gebruikt. De unieke achtkantige stenen molen werd gebouwd in 1865 en kreeg toen als vanzelf de naam *Keetmolen*. De molen stond in 1865 volop in de ruimte. Het hotel De Witte Hinde stond niet in de weg.

Na de Tweede Wereldoorlog kwam er gaandeweg meer bebouwing. Hotel De Witte Hinde werd omgevormd tot een veel hoger appartementencomplex. Op de plek van het Katholiek Militair Tehuis kwam een drie etages hoog kantoor, nu vooral omgezet naar appartementen, aan de Keetmolenweg werden appartementen gebouwd en aan de Parkweg verscheen hoogbouw. En zo werd, beetje bij beetje, de molenbiotoop aangetast. Met het plan om op de verloederde plek Stationsweg 124-A een appartementengebouw neer te zetten bleef de molenbiotoop volgens EAGM, het bureau dat de gemeente in de arm had genomen, gelijk aan de huidige, mits er een aantal bomen zou worden gekapt. Van Bussel geeft echter in zijn rapport aan dat het onmogelijk is op basis van het rapport van EAGM conclusies te trekken! En daar komt nog bij dat toekomstige bebouwing op het Noordplein niet in de berekeningen is meegenomen. In 2022 zag de gemeenteraad dat probleem al opdoemen en nam nagenoeg unaniem bij de startnotitie Noordplein e.o. als amendement op *'als randvoorwaarde voor gebiedsontwikkeling te hanteren dat de Keetmolen moet kunnen blijven draaien (naast het herkenbaar maken en inzetten als inspiratie en drager voor ontwikkeling) en hiervoor een onderzoek te laten uitvoeren voordat het stedenbouwkundig plan wordt opgesteld.'*

EAGM werd aanvankelijk ook gevraagd om een integraal rapport waarin de effecten van alle toekomstige bouwplannen rond de Keetmolen worden onderzocht op hun effecten op de molenbiotoop. Te elfder ure werd het Noordplein echter uit het rapport gehaald, omdat de ontwikkeling van het Noordplein tijdelijk op een laag pitje staat vanwege het stikstofvraagstuk.

Maar de ontwikkeling van het Noordplein zal op enig moment worden hervat. Met een integrale molenbiotoop weet je dan waar de grenzen voor plannen liggen. En ja, wie weet komt daar dan uit dat je het Noordplein niet kunt volbouwen zoals de Zuidas bij Amsterdam of de kop van Zuid in Rotterdam. Het is goed denkbaar dat de eigenaar van de grond juist wel een Edese variant van hoogbouw op die grond wil en dat de Keetmolen daarbij een hinderlijk obstakel is.

In het beroepschrift gaat mr. Hage alle bezwaren stap voor stap na en toont volgens ons overtuigend aan dat de gemeente in de fout gaat door in te gaan tegen zowel landelijke wet- en regelgeving, provinciale regelgeving inzake molens en ook tegen de eigen besluiten en beleid van de gemeente.

Bij elke molenbiotoop is er spanning tussen molen en nabije bomen. Het pleidooi van mr. Hage gaat hier ook op in. Jonge kleine bomen zijn geen probleem, maar bomen groeien en als er niet gesnoeid wordt, kan er 'opeens' een monumentale boom staan. Bij de Keetmolen is dat ook al zo en nu staat de kastanjeboom de molen in de weg. De Vereniging Oud Ede is zeer gesteld op (monumentale) grote bomen. Het verschil met een molen is dat de molen niet kan groeien en een boom wel. En vooral dat een beheerder moet zorgen dat bomen nabij een molen niet uitgroeien tot boven de molen.

In het bezwaarschrift wordt ten slotte benadrukt dat De Hollandsche Molen, Heemschut en Oud Ede graag meewerken aan een gezamenlijke oplossing die recht doet aan belangen van zowel woningbouw als cultuurhistorie.

Een procedure bij de Raad van State kan lang duren. De molen staat er al sinds 1865. Als de molenbiotoop te hoog is/wordt (bij een biotoop van 0 is het perfect, bij 5 staat de molen stil), gaat de Keetmolen onherroepelijk in verval. Weg is dan de prachtige molen op het mooie groene eiland. Wij vertrouwen erop dat de Raad van State het besluit van de gemeenteraad vernietigt.

Grootheest, een boerderij in de buurtschap Manen

Kees van Grootheest

De buurtschap Manen ligt ten noorden van de Kraats en is er nauw aan verwant. Er was veel uitwisseling en dezelfde familienamen zien we in beide buurten, zoals Jochemsen, Van Grootheest en Van Eck. In dit artikel gaat het over de buurtschap met de nadruk op de boerderij *Grootheest*; het Ziekenhuis Gelderse Vallei is gebouwd op grond die vroeger bij deze boerderij hoorde.

De naam Grootheest komt van de boerderij met die naam: Grootheest, ook wel geschreven als Groot-Heest, gelegen in de Buurtschap Manen. In de naam zit het begrip *heest*, dat struikgewas betekent. Dit zit bijvoorbeeld ook in het woord *heester*. De boerderij is ooit gesplitst in twee delen: Grootheest en Kleinheest of Klein Heest.

De boerderij Klein Heest is er nog steeds te vinden in de wijk Rietkampen in Ede. Het industriegebied ten westen van de Rietkampen heet ten onrechte Heestereng. Deze lag immers bij de boerderijen Grootheest en Klein Hees(t).

De boerderij Groot-Heest wordt al in 1575 genoemd, toen Evert Henriks de boerderij pachtte van de Graaf van Kuilenburg. De boerderij was toen ongeveer 70 hectaren groot. In 1647 is Huybert Everts de pachter en is de boerderij ongeveer 34 hectaren groot. Toen had de afsplitsing van Klein-Heest, ongeveer 28 hectaren groot, kennelijk al plaatsgevonden.

In de jaren 1680 tot 1687 is Gerrit Hijbertsen de pachter geweest van de Graaf van Cuijlenburgh (Kuilenburg), zo vermeldt een rekening van de schout Johan Otters te vinden in het Gemeentearchief van Ede (inv. nr 134). Door de 'Franse invasie' is de boerderij afgebrand en door hem weer opgebouwd. In de 18e eeuw was de pacht 58 gulden en 5 stuivers, een behoorlijk bedrag en passend bij een grote boerderij. Van Oosten Slingeland schrijft in zijn proefschrift dat Groot-Heest de grootste boerderij van de Maanderbuurt was.

Crispijn van Grootheest voor de boerderij Klein Hees(t) in 2019; De boerderij ligt nu verstoep in de wijk Rietkampen.

De boerderij Grootheest

De boerderij Grootheest is van het type hallenhuisboerderij. Dit type boerderij bestaat uit een rechthoekige grondvorm met voorin het woongedeelte en daarachter ruimte voor vee. Grootheest was een T-huisboerderij, dat wil zeggen dat het woongedeelte dwars stond aan de kop van de boerderij. Opmerkelijk is dat Grootheest met de woonkant naar de weg stond en niet zoals vaak met de grote deeldeuren. Dit kon omdat de boerderij op enige afstand van de weg stond en men met een karrevracht ruim om de boerderij heen kon. Bijgaande illustratie laat de boerderij aan de achterkant zien zoals die er in het midden van de 20e eeuw uitzag.

Het was een grote boerderij, zowel wat betreft de boerderij zelf als de hoeveelheid grond die er bij hoorde.

Buurtschap Manen

Aan de westflank van de Veluwe liep een aantal zandruggen westwaarts naar de Gelderse Vallei, een door gletsjers uitgesleten dal tussen Utrechtse Heuvelrug en Veluwe. Op deze zandruggen ontstond de eerste bewoning, niet zelden geïnitieerd door kloosters die hier rechten bezaten of door adellijke grootgrondbezitters.

De buurtschap Manen of Maanen stamt uit de Middeleeuwen en lag in het kerspel Ede. Ten noorden werd het begrensd door de Buurt Ede en Veldhuizen en in het zuiden door de Buurt van Bennekom.

Waarschijnlijk is de buurt Maanen rond 1334 ontstaan, toen graaf Reinoud II uit geldgebrek veel van zijn gronden op de Veluwe verkocht en de zelfstandige buurten, ook wel marken genoemd, ontstonden.

De boerderij Grootheest is helaas in 1972 afgebroken. Deze tekening is door Wim Mulder in 1982 gemaakt op basis van een foto.

De buurtschap Maanen was ongeveer 1.100 hectare groot en bestond grotendeels uit heide en stuifzanden. De belangrijkste bezittingen waren de Buurtheide, het Maanderzand, het Oortveld en het Turfveld. De buurt telde zeventien huizen/boerderijen.

De grootste eigenaar was al sinds de 15e eeuw de graaf Van Cuijlenburgh (Kuilenburg, Culemborg) die acht boerderijen bezat en veel veengrond.

De bewoners van een buurt waren vrije, onafhankelijke mensen. Ze regelden zelfstandig samen alles wat op de buurt betrekking had. De boeren waren dus eigenaars van de buurt, waarbij alle onbewerkte grond zoals heide- en hooilanden gemeenschappelijk bezit waren. De buurtschap kende een eigen bestuur, eigen rechten en eigen wetten. Het onderhoud van wegen en de waterhuishouding was een gemeenschappelijke taak.

Jaarlijks, in het voorjaar, kwamen de geërfden bijeen voor de 'buurtspraak'. Hier stelde men verordeningen (keuren) op over algemene belangen, de gemeenschappelijke eigendommen, onderhoud van wegen, waterlozing, enzovoort. Voorzitter van deze vergaderingen en tevens hoofd van de buurt was de buurtrichter, gekozen voor het leven. Hij werd bijgestaan door twee buurtmeesters die jaarlijks werden benoemd.

De buurtschrijver maakte van alle besluiten aantekening in het buurtboek. Helaas zijn de buurtboeken van Maanen van vóór 1685 bij een brand in het huis van buurtschrijver Hermannus Holtrop in vlammen opgegaan; de latere buurtboeken worden bewaard in het Gemeentearchief van Ede. De Buurt van Manen bestond, zoals de meeste buurtschappen op de westflank van de Veluwe, uit een min of meer rechthoekig gebied, breed van oost

naar west, maar betrekkelijk smal van zuid naar noord. De opbouw was dan: in het oosten de zandgrond met heidevelden, later bos. Daarna volgde de eng met vruchtbaar akkerland en soms weiland. Naar het westen werd het steeds natter: eerst nog weidegrond, maar verder naar het westen natte veengronden, die 's winters en in het voorjaar onder water stonden.

De grenzen van de buurt Maanen zijn op de kaart van vandaag grofweg als volgt in te tekenen: in het westen de gemeentegrens met Veenendaal (Dragonderweg), in het zuiden werd het begrensd door de Maanderdijk, de Zandlaan en de Horalaan. In het oosten vormde de Sijsselt de grens. De grens in het noorden werd gevormd door de huidige Schutterweg en noordkant van het Beatrixpark en zo door de toenmalige heidevelden naar het oosten toe.

Oorspronkelijk behoorde de Sijsselt bij de Ginkelse Heide aan de buurt Maanen, maar dit bos- en heidegebied werd rond 1600 door de Hertog van Gelre overgedragen aan de Heer van Kernhem. Hierdoor ontstond in Maanen gebrek aan heidegronden om af te plaggen en om vee te houden.

In het Gemeentearchief wordt deze kaart uit 1642 van de buurt Manen bewaard, getekend door Nicolaas van Geelkercken, waarop de bezittingen van de Graaf van Kuilenburg zijn aangegeven (GA14524).

Na weer een ruzie over de loop van de grens werd door het landgericht in 1645 de noordgrens van de buurt Maanen vastgelegd. In 1754 werd voor alle duidelijkheid het hele gebied afgepaald. Tegen het eind van de 19e eeuw begon de bosbouw. Er kwam op grote schaal bebossing met de voor de houtproductie interessante dennen.

In 1911 hield de buurt Maanen na bijna zevenhonderd jaar op te bestaan. Na een laatste buurtspraak in de maand juni van dat jaar kwam er een einde aan deze buurt door de verkoop van de laatste gemeenschappelijke gronden.

Maanderbuurtweg

Over de zandrug waarop de buurtschap Manen is ontstaan, liep een lange weg van oost naar west: de Maanderbuurtweg, waaraan tussen de tien en twintig boerderijen lagen. De boerderijen bestonden uit de boerderij zelf, waarin gewoond werd, maar ook de koeien, paarden en kalveren een plek op de deel hadden. Bij de boerderij stonden een schaapskooi, een varkenskot en een of meerdere hooibergen. Verderweg gelegen, vaak in een boomgaard, stond een kippenhok. De schaapskooi stond vaak langs de weg.

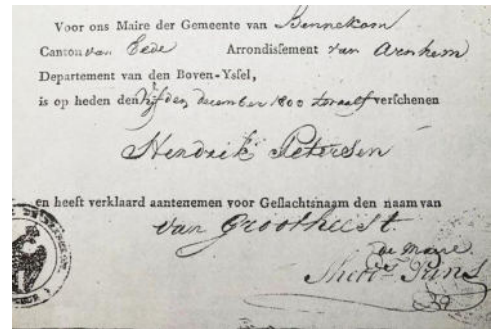
De stal was een potstal, die niet uitgemest werd, maar waar op de mest heideplaggen werden gelegd. Eens per jaar werd de stal gelegegd, waarbij de ontstane mest over het bouwland rondom de boerderij in de grond werd gewerkt door het land te ploegen. De schapen werden door een schaapherder over de weg naar het oosten (nu Parkweg) naar de heide geleid, waar ze konden grazen. Ook heideplaggen werden van diezelfde heide

gehaald voor de potstal. Zo was er een circulair systeem van voeding, mest en opbrengst: melk, vlees, wol en eieren.

Pachters op Grootheest

De eerste pachter die we bij naam kennen is Huybert Everts, die in 1647 zijn pacht betaalde aan de graaf van Kuilenburg. Willem Petersen is in 1720 de pachter. Hij werd opgevolgd door zijn zoon Hendrik Willemsen, gehuwd met Elbertje Everts. Hendrik overlijdt in 1780. Zijn kleinzoon Hendrik Petersen neemt in 1812 de naam Van Grootheest aan, net als drie van zijn broers. Deze Hendrik is de laatste met de naam Grootheest die op die boerderij woont. De boerderij is dan door vererving eigendom van jonkheer Van Dedem geworden.

Begin 19e eeuw verkoopt de familie Van Dedem de boerderij en in 1832 bij de eerste kadastrale opmeting behoort de boerderij aan de familie Van Eck en heeft de familie Van Grootheest de boerderij verlaten. Later wordt de boerderij bewoond en bewerkt door Melis Melissen, met wiens dochter Evertje Aart van Eck getrouwd was. Aart Jochemsen, gehuwd met een Melissen, is de laatste bewoner van de boerderij met als adres Maanderbuurtweg 3, tot deze in 1972 wordt afgebroken. Op de plaats van de boerderij is nu een vijver aan de Pascalstraat. Het Gelderse Vallei Ziekenhuis staat op de grond van de voormalige boerderij Grootheest.

In 1812 wordt de familienaam vastgelegd in een akte, getekend door de enige burgemeester (maire) die de toen zelfstandige gemeente Bennekom heeft gehad, de heer

Het einde van de Maanderbuurt

De aftakeling van de buurt begon met de aanleg in 1840 van de Rhijnspoorweg (Utrecht-Arnhem), waarbij de eerste buurtgronden werden verkocht. In 1900 werd besloten de buurtheide ten oosten van de Stationsweg en ten noorden van de spoorlijn voor een bedrag van f 10.000 aan het Rijk te verkopen voor de bouw van kazernes en oefenterreinen. In hetzelfde jaar werden grote stukken grond ten zuiden van de spoorlijn verkocht aan de firma R. Cruijff & Co uit Amsterdam die daar Park Maanen, nu Oranjepark genoemd, bouwde. In 1902 werd het 'Turfveld' voor bijna f 11.000 gulden verkocht en in 1905 werden het 'Maanderzand' en het 'Oortveld' van de hand gedaan. In 1908 nam de gemeente de wegen in de buurt over en in 1911 hield de buurt op te bestaan. Op het vroegere grondgebied van de buurt Maanen liggen nu o.a. het Beatrixpark, de woonwijken Maandereng en Rietkampen en diverse bedrijventerreinen.

Literatuur

- A.C. van Grootheest. Kraats en Binnenveld, geschiedenis van een bijzonder gebied. Ede 2018.
- Kadastrale Atlas Gelderland 1832 – Ede. Werkgroep Kadastrale Atlas Gelderland. Arnhem 1995.
- J.F. van Oosten Slingeland. De Sijsselt, een bijdrage tot de kennis van de Veluwe bosgeschiedenis. Wageningen 1958.
- H. Pothof, Van dorpsstimmerman tot bouwondernemer. Bennekom 1975.
- A.P. van Schilfgaarde, Het archief der Heeren en Graven van Culemborg. Den Haag 1949.

Oproep: Bijzondere verhalen over Station Ede-Wageningen

Het beeldbepalende station Ede-Wageningen is voor velen een herkenningspunt en markeert niet alleen de reis naar verschillende bestemmingen, maar ook het begin van talloze verhalen. Nu, in het kader van een cultuurhistorisch project over station Ede-Wageningen, zijn wij op zoek naar deze verhalen. Of het nu

gaat om persoonlijke herinneringen, bijzondere ervaringen van mensen die ooit op het station werkten of andere reisverhalen: wij ontvangen ze graag! Een selectie van deze verhalen wordt opgenomen in een uniek magazine, gewijd aan de geschiedenis van Station Ede-Wageningen.

Doe mee! Heb jij een prachtig verhaal over jouw reizen van of naar Station Ede-Wageningen? Of heb je in de loop der jaren als NS-medewerker of stationsmedewerker het station op een bijzondere manier meegemaakt? Deel jouw verhaal met ons en wie weet verschijnt dit volgend jaar in het magazine of de tentoonstelling.

Waarom jouw verhaal? Station Ede-Wageningen heeft door de jaren heen een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van onze gemeente en in het dagelijks leven van reizigers en personeel. We zijn benieuwd naar de verhalen die zich achter de routine van het reizen verschuilen: de kleine momenten van vreugde, ontmoetingen of de bijzondere ervaringen die het station een persoonlijke betekenis geven.

Hoe kun je deelnemen? Het project is een initiatief van Cultura Erfgoed. Stuur je verhaal *uiterlijk 8 januari* naar Historisch Museum Ede, via info@historischmuseumede.nl. Vermeld daarbij ook je naam, contactgegevens en een korte uitleg over je band met Station Ede-Wageningen. Foto's, anekdotes en persoonlijke herinneringen zijn van harte welkom!

Nieuwe leden

De heer H. Rip te Ede
Mevrouw C.Boers te Ede
Mevrouw M. Kamphuis te Ede
De heer G. van de Wardt te Ede
De heer H. Schols te Bennekom
Mevrouw L. Faber te Hengelo
De heer A. Koolstra te Nw Lekkerland

De heer C. Hendriks te Ede
De heer S.A. van Iwaarden te Ede
De heer R. Poolman te Ede
De heer J.C.W. van der Kuij te Ede
Mevrouw Y. Gorts te Ede
De heer H. Buitendam te Ede
De heer F. Visser te Ede.

Glasnegatieven

De Vereniging heeft een twintigtal glasnegatieven ontvangen, waarover we graag meer informatie zouden willen hebben. We weten dat de foto's genomen zijn in de omgeving van de Maanderbroekweg/Maanderbuurtweg, en dat de personen die erop staan (schoon)familie zijn van een familie Dekker, ook uit die buurt. De foto's zijn naar schatting gemaakt in de jaren 20 van de vorige eeuw.

Omdat er een paar bijzondere afbeeldingen bij zijn, hopen we dat er misschien toch nog enige herkenning mogelijk is.

Het gaat om:

1. Een boerderij in aanbouw. De werklui poseren op de voorgrond met hun gereedschap. Daar achter de achterkant van de boerderij; de vorm van het dak, de raampjes en deuren zijn zichtbaar. Welke boerderij zou dit kunnen zijn?
2. Een vrachtrijder (?) met een (T-)Ford en een rol tapijt. Wat er op het dak van de auto ligt, is moeilijk te zien. De man is keurig gekleed. Zou hij pech hebben? Zijn rechterhand steunt op een stok met een doek erover. Wie zou dit kunnen zijn en wat is hier aan de hand?
3. Een jongeman op een motor. Het nummerbord op de foto is niet helemaal leesbaar:

mogelijk staat er M7761. Geeft dit aanknopingspunten? (De fabrikant van de motor zou Burgers geweest kunnen zijn.) We willen natuurlijk graag weten wie de jongeman is.

Hebt u informatie, mail het dan naar zandloper@telfort.nl.

Edese Open Monumenten Dagen

Gesprek met Jur Heerema (geb. 16 februari 1923!), (plv) voorzitter van de Edese monumentencommissie van april 1983 tot mei 1991; voorzitter van de eerste werkgroep Open Monumenten Dag Gemeente Ede 1988.

Simon van de Pol

Op 14 september 2024 beleefde de gemeente Ede een geslaagde Open Monumenten Dag (OMD); er werden in totaal ongeveer 1.800 bezoekers geturfd. Soms hoor ik nog steeds lichte verbazing dat Ede zulke mooie OMDagen kan organiseren, gevolgd door de vraag hoe lang Ede dat al doet.

De landelijke Stichting OMD is duidelijk wanneer en waarom de Open Monumentendag ontstond. Ik citeer vanaf hun website:

‘De Stichting Open Monumentendag werd in 1986 opgericht, in een tijd dat in Nederland ingrijpende wijzigingen in de monumentenzorg op stapel stonden. Met de nieuwe Monumentenwet 1988 zou de Nederlandse monumentenzorg verregaand worden gedecentraliseerd, waarbij taken van de rijksoverheid werden overgeheveld naar gemeenten. Monumenten en monumentenzorg kwamen daardoor dichterbij burgers te staan, maar hoe dicht stonden burgers eigenlijk bij hun monumenten? En was er wel voldoende draagvlak onder de bevolking om monumenten te willen behouden?’

‘Particuliere monumentenorganisaties namen het initiatief om een flinke impuls te geven aan de algemene kennis over monumenten en daarmee aan het draagvlak voor behoud. In 1987 werd daarom, naar voorbeeld van Frankrijk, de Open Monumentendag in Nederland geïntroduceerd. Het enthousiasme was groot. Open Monumentendag bracht op laagdrempelige wijze een breed publiek met monumenten in aanraking en vergrootte zo de belangstelling en daarmee de instandhouding van monumenten.’

In 1987 deed de gemeente Ede ook al mee, maar nog een beetje voorzichtig, met een fietstocht langs monumenten in de omgeving van Lunteren en een expositie aldaar. Jur Heerema was in 1988 de voorzitter van de werkgroep die de eerste OMD in de gemeente Ede organiseerde. Naar zijn herinnering werd hij gevraagd door wethouder P. Aalbers, vooral omdat hij toen al voorzitter was van de Edese Monumentencommissie.

De Monumentencommissie in de gemeente Ede was in mei 1983 door wethouder Aalbers geïnstalleerd. De commissie werd zorgvuldig samengesteld met deskundige vertegenwoordigers vanuit zes verschillende disciplines of groepen uit de bevolking. De oudheidkundige verenigingen in de gemeente stonden bovenaan de lijst en zij vaardigden de heer J.J.G. van de Pol af. Jur Heerema werd één van de twee vertegenwoordigers van de bevolking met cultuur-historische belangstelling. Ook de verenigingen van huiseigenaren werden vertegenwoordigd met twee mensen. De lokale architecten, de Welstandscommissie en de provinciale Monumentencommissie ieder met één. De commissie werd natuurlijk bijgestaan door een ambtelijk secretaris, die in de commissie een adviserende stem had.

Opgegroeid in Amsterdam was Jur stomverbaasd dat de gemeente Ede kennelijk ook andere monumenten had dan boerderijen. In 1983 was hij net zestig jaar geworden en hoewel het pensioen in zicht kwam, had hij volop energie en al snel voldoende vrije tijd om iets nieuws op te pakken.

Jur vond het prachtig om te werken met mensen die heel veel kennis hadden van monumentale gebouwen, zoals de vertegenwoordiger van de provinciale Monumentencommissie K. Boeder.

Hij leerde heel veel van hen en vertelt met smaak hoe bijvoorbeeld de beoordeling van *Oud Vossenhol* in Bennekom ging. Oud Vossenhol stond op het punt gesloopt te worden om op die plek enkele huizen te bouwen. Bouwbedrijf Kuin had al een sloopvergunning, maar bij de bezichtiging van het pand vielen Jur en de zijnen van de ene verbazing in de andere: Hoewel een beetje uitgewoond mankeerde er helemaal niets aan het prachtige pand. Het zou doodzonde zijn om dit gebouw te slopen en het mooie perceel vol te bouwen. Hoe het precies gegaan is weet hij niet meer, maar Oud Vossenhol werd gemeentelijk monument en bleef gespaard.

Jur Heerema (rechts) en Simon van de Pol

NB: In de film over 100 jaar Oud Ede vertelt oud-notaris Posthuma een soortgelijk verhaal over zijn kantoor aan de Molenstraat in Ede. Ook voor dat monumentale pand was een sloopvergunning afgegeven. In een interview in Ede Stad liet wethouder Modder weten dat hij dat heel jammer vond en gelukkig leidde dat er uiteindelijk toe, dat notaris Posthuma het pand alsnog kon kopen en laten restaureren en inrichten als klassiek notariskantoor.

Gaandeweg werden meer fraaie panden bezocht en vereerd met de gemeentelijke monumentenstatus. Soms waren mensen daar blij mee en trots, maar het gebeurde ook nogal eens dat men er helemaal niet op zat te wachten, omdat gevreesd werd dat het je als eigenaar beknotte en vooral geld zou kosten. Wel gaf Jur daarbij aan dat de eigenaren van een gemeentelijke monumentale woning erg blij waren met de Monumentenwacht, deskundigen die gevraagd en ongevraagd advies gaven voor onderhoud. Pratend en nadenkend over de tijd bij de Monumentencommissie herinnerde Jur zich dat de vertegenwoordiger vanuit de Vereniging Oud Ede, J.J.G. van de Pol veel op pad was om gebouwen te bekijken. Ook de ontdekking en het bewaren van de *Germaanse Put* in Lunteren kon hij op zijn conto schrijven.

De gemeente Ede kende in 1988 75 monumenten (Ede Stad 14 september 1988). Onder invloed van de nieuwe Monumentenwet 1988 is dat aantal in de loop der jaren sterk

toegenomen. De *Cultuurvisie Ede 2024* noemt een aantal van 350 beschermde gemeentelijke en 200 beschermde rijksmonumenten.

De werkgroep Open Monumenten Dag 1988 (thans het Comité OMD) bestond naast drie mensen vanuit de gemeentelijke Monumentencommissie (naast Jur Heerema de al eerdergenoemde K. Boeder en J.J.G van de Pol), verder uit W. Jacobs namens de VVV en H. Gijsbertsen namens Oud Bennekom, mevr. L. Scheepstra namens Oud Lunteren en J. Diepeveen namens de Vereniging Oud Ede. De gemeente Ede leverde de secretaris en een voorlichter.

De gemeente faciliteerde de werkgroep met een officiële aanbevelingsbrief van de burgemeester aan de eigenaren van monumenten. De burgemeester vraagt daarin om het monument desgevraagd tijdens de OMD open te stellen. In de geest van die tijd en gelet op de gevoeligheden over het aanwijzen van een huis als gemeentelijk monument werd met nadruk genoemd dat een bewoond monument niet voor bezichtiging open hoeft te gaan. Gelukkig hebben eigenaren van woningen dat in latere jaren dikwijls wel gedaan.

De Open Monumentendag in 1988 werd geopend door wethouder Aalbers met het onthullen van een prachtige maquette van de Keetmolen. En ziet, in 2024 staat de Keetmolen weer volop in de belangstelling, maar nu omdat de opmars van Dorp Ede de windvang van de molen (molenbiotoop) bedreigt, waarmee deze prachtige molen, gemeentelijk monument én gemeentelijk eigendom, op termijn onherroepelijk te gronde gaat.

Waarmee opnieuw wordt aangetoond hoe goed het is om jaarlijks met een Open Monumenten Dag te laten zien hoe waardevol onze monumenten zijn. Precies zoals dat in 1988 bij de oprichting van de landelijke Stichting Open Monumenten Dag was bedoeld.

Schenken van mei t/m oktober 2024

- Van mevr. Hubscher ontvingen we Heideweek-medailles uit o.a. 1939.
- Mevr. Hondorp schonk ons 12 foto's van een Open Dag op de Elias Beeckmankazerne in de jaren 1960.
- De heer De Jong stuurde ons twee exemplaren van de Edesche Courant uit 1926.
- Van de heer Ten Cate ontvingen we diverse boeken, krantenartikelen en oude foto's van Ede.
- De heer De Gooijer schonk de Vereniging een groot reclamebord van de firma Hopax en een waterpas met opdruk van De Kroon.
- Van de heer H. van Ingen ontvingen we een vijftal zeer oude familiefoto's.
- Mevr. L. Massalt verraste ons tijdens de expositie in Kernhem met een Poesiealbum uit 1876 dat heeft toebehoord aan een leerling van de kostschool in Buitenzorg. Daarnaast schonk zij een aantal door haar man gemaakte foto's van Ede.
- We ontvingen van de heer R. Jager 7 ordners met het clubblad van de Edese Tennis Club periode 1976-2012. Daarnaast nog een map met foto's van de renovatie van het tennis-park in 1981.
- De heer Van Ginkel schonk ons een mapje met Wenken voor de bescherming van uw gezin en uzelf (1961).

vervolg Schenkingen

- Van de heer Stunnenberg kregen we diverse stukken betreffende zijn vader, zowel legerbescheiden als ENKA-documenten.
 - Mevr. Nagelkerke bracht ons een aantal fraaie familiefoto's uit de families Heij en Van Grootveld. Tevens de levensbeschrijving van Henry (Hein) Heij die naar Amerika vertrok, en nog enige documenten.
 - De heer Bulder heeft ons een verzameling digitale stukken uit zijn Oud-Ede archief geschonken. (o.a. over de familie Tulp en foto's van straten).
 - Van mevr. Kramer ontvingen we een aantal bladen met foto's van het werkkamp Het Wijde Veld.
 - De heer Post schonk ons een vlag van de gemeente Ede t.g.v. 50 jaar bevrijding en een boek met oude en moderne luchtfoto's van Ede.
-

Historisch Museum Ede – Vacature secretaris

Het Historisch Museum Ede is kernpartner bij Cultura Erfgoed, waarin diverse erfgoedinstellingen in Ede nauw samenwerken op het gebied van kennis delen, educatie en presentatie. Een speciale band hebben we met de Vereniging Oud Ede (VOE), de eigenaar van het grootste gedeelte van de collectie.

Voor het bestuur van Stichting Historisch Museum Ede zijn wij op zoek naar een **secretaris**. Als lid van het bestuur ben je medeverantwoordelijk voor alle lopende bestuurszaken en met name het mee vormgeven en uitvoeren van alle beleidsplannen. In 2024 heeft het HME een Ambitiedocument (*Museum Ede – Een nieuw begin*), te vinden op de website van het HME: <https://historischmuseumede.nl/>) vastgesteld, waarin een visie op de toekomst van het museum staat weergegeven.

Wat breng je mee?

- Interesse in cultuur en in het Edese erfgoed.
- Ervaring met besturen bij een vrijwilligersorganisatie is een pre.
- Bij voorkeur woon je in Ede.

Wat bieden wij?

Een enthousiaste organisatie, die gevestigd is in Cultura. En diverse mogelijkheden om je kennis en netwerk verder uit te breiden via cursussen en bijeenkomsten.

Spreekt de vacature je aan en wil je meer weten? Neem dan contact op met de voorzitter van het bestuur Henk Beukhof, voorzitter@historischmuseumede.nl of 0651592885.

Aanvulling School Maandereind

Van J. Berghmans ontvingen wij een aanvulling op een van de 'Uitgevallen items' in De Zandloper 2024-3: 1977: *Voormalige lagere school Maandereind afgebroken*.

De heer Berghmans wees erop dat dit gebouw in elk geval in het schooljaar 1967-68 in gebruik is geweest als dependance van de 2e Chr. Mavo aan de W.J. Bitterstraat.

Bij raadplegen van het archief blijkt dat de Chr. Mulo- (later Mavo-)school aan de Bitterstraat in de jaren 60 voortdurend kampte met ruimtegebrek en daarvoor gebruik moest maken van noodopvang. Eerst van 17 april 1967 tot 1 juli 1969 van het schoolgebouw van de voormalige Openbare Lagere School aan het Maandereind. En vervolgens met ingang van het cursusjaar 1969-70 tot en met juni 1974 van het houten gebouw van de voormalige Kweekschool aan de Brouwerstraat.

Aanvankelijk waren er plannen de school aan de Bitterstraat uit te breiden, maar na invoering van de Mammoetwet in 1968 werden andere eisen aan het onderwijs gesteld en werd besloten het schoolgebouw te verkopen en elders een nieuw gebouw neer te zetten.

Begin jaren 70 werd het pand aan de Bitterstraat overgedragen aan de Chr. School voor Huishoud- en Nijverheidsonderwijs en in oktober 1974 werd een nieuw schoolgebouw voor Chr. Mavo-onderwijs geopend aan de Klaphekweg. (JvdB)

Cursus oud schrift bij gemeentearchief Ede

Het gemeentearchief organiseert een cursus om een begin te maken met het leren lezen van oud schrift. De cursus wordt gegeven door Gerrit Breman.

Het niveau van de cursus is gericht op mensen die nog (bijna) geen ervaring hebben met het lezen van oud schrift. Na elke cursusdag krijgt u 'huiswerk' mee om de vaardigheden echt onder de knie te krijgen. Om deel te nemen aan de cursus is het meenemen van een eigen laptop nuttig, maar niet noodzakelijk. Tijdens de cursus komen verschillende soorten teksten aan bod. Denk aan akten, brieven, rekeningen en topografische kaarten. De teksten zijn geschreven tussen ca. 1600 tot 1800 en afkomstig uit Ede en omstreken.

Data: 15 januari, 29 januari, 12 februari, 26 februari, 12 maart, 26 maart 2025.

Tijd: steeds van 14:00 - 16:00 uur. Locatie: Raadhuis, Bergstraat 4, 6711 DD Ede.

Opgeven via gemeentearchief@ede.nl o.v.v. 'cursus oud schrift' en uw naam.

Opgeven vóór 8 januari 2025

Hoe een bronzen deurklopper in het Historisch Museum Ede belandde

Theo Boessenkool, werkgroep Monumenten van de Vereniging Oud Ede

In januari 2013 ontving het bestuur van de Vereniging Oud Ede een noodkreet van iemand uit Huis ter Heide, die vroeger in Gelders Veenendaal had gewoond. Hij meldde dat een historische boerderij in De Klomp, aan de Binnenweg 2, op het punt stond gesloopt te worden. Of de Vereniging mogelijkheden zag die sloop tegen te houden?

Aart Homoet, voorzitter van de werkgroep Monumenten van de Vereniging legde contact met de heer P. Lommen, belast met onderzoek aan eventuele monumenten in de Gemeente, en wethouder E. van Milligen. In het gesprek werd gemeld dat behoud van de boerderij op die plaats niet mogelijk was. Het pand stond niet op de gemeentelijke Monumentenlijst, ook niet als kandidaat. Er waren geen bijzondere bouwvormen die niet bij andere, wel bewaarde, gebouwen voorkomen. De plaats aan de rand van een nieuw industriegebied op de grens van Ede en Veenendaal maakte andere exploitatie vrijwel onmogelijk.

Intussen was de vergunning voor de verbouwing in 1939 van deze boerderij gevonden tijdens de lopende inventarisatie van alle historische Bouwvergunningen in het Gemeentearchief. Na die verbouwing zijn nog enkele aanvullingen op dit erf gerealiseerd. Maar het geheel straalde toch een vrij gave originele staat uit. Zware eiken gebinten in de grote schuur, originele gietijzeren stalramen en originele houten 'reupels' en een 'grup' waar de koeien tussen en boven hadden gestaan. Maar, zoals gezegd, er waren geen mogelijkheden voor behoud van het geheel.

In de werkgroep Monumenten werd toen geopperd een onderdeel van dit geheel te bewaren als aandenken. De keus viel daarbij op de *bronzen klopper* op de keukendeur. Waarschijnlijk was de deur - een mooi samenstel van boven- en onderdeur - in de loop van de jaren vernieuwd. De klopper lijkt origineel.

Overleg met de tijdelijke beheerder namens de Gemeente leidde ertoe dat we het dichte bovenpaneel van die deur eruit mochten halen. Met een paar klampen en een schoor aan de achterzijde kreeg de bronzen klopper een waardige achtergrond. Het kleinood is toen aan het Historisch Museum ter bewaring overgedragen.

Bebouwd erf van de sindsdien gesloopte boerderij, gezien vanuit het Westen

COLOFON

Vereniging Oud Ede

De Vereniging, opgericht in 1924, benoemt haar doel in art 2 van haar statuten, samen te vatten als: *Het bevorderen van de kennis en de belangstelling voor geschiedenis, archeologie en monumentenzorg betreffende de gemeente Ede en het waken over het cultureel erfgoed en al die zaken die van historische, stedenbouwkundige, architectonische en/of landschappelijke betekenis zijn.*

Postadres Postbus 8293, 6710 AG Ede
Telefoon 06 348 676 27
E-mailadres info@oudede.nl & ledenadministratie: ledenadministratie@oudede.nl
Website www.oudede.nl
Bankrekening NL24 INGB 0003 5342 68

Bestuur:

Simon van de Pol (voorzitter), Maarten Faas (secretaris), Wim Bruijnes (penningmeester), Patty Gonggrijp & Evert van de Glind.

Leden;

De vereniging telt ca. 700 leden. Nieuwe leden kunnen zich aanmelden per telefoon, brief, e-mail en via de website. Beëindiging van het lidmaatschap uitsluitend schriftelijk per brief of e-mail vóór 1 november. De contributie bedraagt in 2024 € 17,50 (in 2025 € 20,-)

Ereleden zijn Hetty Blaauw-de Wit, Kees van Lohuizen & Frans van Oort.

Giften en schenkingen zijn fiscaal aftrekbaar omdat de Vereniging een erkende Algemeen Nut Beogende Instelling is. Omdat de VOE een culturele instelling is geldt zelfs een extra aftrek van 25%!

De Zandloper

Is een uitgave van de Vereniging Oud Ede en verschijnt viermaal per jaar. De redactie van De Zandloper bestaat uit Joyce van den Berg, Frans van Oort, Jaap van Ree en Hans Post (eindredacteur). De redactie is te bereiken op zandloper@telfort.nl.

Nieuwe artikelen die verband houden met de geschiedenis van Ede zijn welkom. De redactie behoudt zich het recht voor een artikel te weigeren. Overname van artikelen uitsluitend na schriftelijke toestemming van het bestuur van de VOE.

De redactie heeft zich ingespannen om rechthebbenden van de geplaatste afbeeldingen te achterhalen. Mocht u menen rechten te kunnen doen gelden, dan kunt u zich melden bij De Zandloper.

Productie van De Zandloper: BladNL, ISSN 1384-7090

HOUT EN BOUWSTOFFEN IMPORT BV

Voor al uw hout en bouwmaterialen
Frankeneng 20 in Ede
0318-636921

Het Vishuis Ede
Grotestraat 2
6711 AM Ede
tel. 0318-846575

KREEFT

BOUW EN ONDERHOUD SINDS 1896

- 📌 ONTWIKKELING
- 📌 NIEUWBOUW
- 📌 ONDERHOUD
- 📌 RESTAURATIE

INFO@BOUWBEDRIJFKREEFT.NL 📌 BOUWBEDRIJFKREEFT.NL

ALLES VOOR DE DOE-HET-ZELVER

Verf	Hout	Wandplaten	Behang
Raamdecoratie	Gereedschap	IJzerwaren	Electra

Dit alles natuurlijk bij:

DOE-HET-ZELF MARKT

ELBERT JANSEN V/H DE NOOY

KOLKAKKERWEG 65 - 67 - EDE - TEL. (0318) 611680

Wij geven u een deskundig advies, zagen voor u en bezorgen gratis

MONDIAL MOVERS
Waaijenberg Groep

**VERHUIZEN IS OVERAL HETZELFDE
SERVICE NIET.**

Offerte aanvragen?
www.waaijenberg.nl

Tel: +31 (0)318 – 62 45 55 / **Email:** info@waaijenberg.nl / www.waaijenberg.nl

**Voor € 12,50 hebt u een mooi cadeau voor familie en vrienden!
Nog mooier is het om voor € 17,50 een lidmaatschap te geven.**

**Het nieuwe lid krijgt het magazine gratis, én u helpt de
Vereniging vitaal te blijven, zodat we over 100 jaar nog steeds
bestaan.**

Meer informatie: info@oudede.nl